

L'ALLIBERAMENT DE LA FRASE

NOTES PER A UNA METODOLOGIA DE LA COMPOSICIÓ

1. La composició a l'escola primària no és un art que s'apren-
gui a base de fórmules i preceptes; és únicament i estrictament
el terme d'un llarg i laboriós procés d'alliberament de la frase.
En realitat a l'escola primària — i potser en cap mena de grau
de l'ensenyament — no s'enseny a compondre. Dit en termes
ben cenyits: l'única cosa que escau a l'escola primària és prepa-
rar i adobar bé el terreny perquè l'infant arribi a escriure. I quan
diem arribi a escriure, volem significar arribar a escriure pel
seu compte, amb aquella mena de facilitat i llibertat d'expressió
que es tradueix en això que anomenem alliberament de la frase,
i que ens plauria de posar en clar, en poques paraules, encara
que la qüestió sigui extraordinàriament complexa. La frase
s'allibera quan el subjecte governa els seus elements d'expressió
i els fa jugar al seu gust per dir allò que vol dir, de la manera
que ho vol dir. Aquesta possibilitat no és un art ni una tècnica,
sinó una aptitud estrictament de llenguatge. De la mateixa
manera que l'infant aprèn a produir els primers sons, a pronun-
ciar els primers mots i a lligar les primeres frases, aprèn també
a governar la pròpia expressió fins a convertir-la en un instru-
ment personal de creació. Diem aprèn i hauríem de dir pot
aprendre, perquè, per dissort, no tots els homes, ni de molt,
arriben a assolir aquesta fase última de desenvolupament del
llenguatge que consisteix precisament en l'alliberament de l'ex-
pressió. No hi arriben, com no arriben tots els homes, per la
pròpia naturalesa, a desenrotllar totes llurs possibilitats intel-
lectuals ni tota llur intel·ligència. Per això hi ha l'escola, per a
ajudar-hi, però el mal és que l'escola tampoc no hi ajuda. D'aquí
la nostra lamentació i d'aquí el motiu d'aquesta recerca.

2. Del punt de vista literari hom té una certa intuïció del que és la frase alliberada. La impressió més remarcable que produeix és, de segur, la de cosa que subsisteix per ella mateixa, condició sense la qual no es pot parlar de llibertat.

Aquesta impressió ve donada per l'organicitat de l'expressió verbal, que implica una íntima unitat. En la frase alliberada, l'autor ha estat capaç de situar cada membre i cada mot en el lloc just per a produir una estructura vivent. La volada pot ésser llarga o curta, això tant se val. El que interessa és la llibertat. Pot tractar-se d'un conte o d'una novel·la com d'una gasetilla. El fet és que l'autor domina el que ha de dir en el panorama de la seva consciència i en el del món exterior, i hi encaixa la seva matèria verbal. Tot això és ben complex, però. *El seu món, la seva matèria verbal*, signifiquen alguna cosa de molt profund, sense el coneixement de la qual el concepte de frase alliberada no es precisa. El psitacisme, que de tan lleuger és la pura remor, no té res a veure amb la frase alliberada. Aquesta precisament només pot produir-se quan actua damunt d'una matèria amb pes i densitat, a la qual l'esperit, en virtut de la seva força interna, fa aixecar el vol.

Després d'aquest moment de gràcia, ningú no és capaç de preveure quines proeses d'agilitat verbal pot realitzar un autor, però això ja no és matèria nostra. Això ja és del domini de l'art. A nosaltres només ens interessa el punt en què el subjecte és capaç d'emancipar la seva expressió i produir el que anomenem la frase alliberada. El nostre problema, per tant, no és literari, sinó lingüístic i psicològic.

3. Però la nostra recerca és més compromesa, perquè, en si, tot fet de llenguatge, per rudimentari que sigui, entra en un alliberament. Del moment que el nadó es regala amb els sons o els mots pel plaer o la necessitat intel·lectual de considerar-los en ells mateixos o de considerar en ells la cosa que representen, ja aquells sons o mots constitueixen un fenomen d'alliberament de llenguatge. Si parlem, doncs, d'alliberament de la frase, que vol dir l'emancipació de l'individu en ordre a la funció verbal total, és precís trobar les condicions o característiques especials d'aquest alliberament, a part de les propietats intrínseques o essencials del llenguatge.

No es pot ensenyar a compondre a les palpentos. Si existeix, com nosaltres postulem, un moment en el qual l'home és capaç d'expressar els continguts de la consciència en forma lliure, personal i desembarassada, l'arribada en aquest moment ha de fer-se per camí fressat i cobrint etapes precises i potser necessàries. La troballa d'aquest camí i d'aquestes etapes han d'ésser, al nostre judici, la garantia d'un veritable ensenyament de la composició, no sols a l'escola primària, on només s'espera el moment de l'emancipació expressiva, sinó també en els graus de l'ensenyament en els quals es tracta el compondre com un art. Els consells, els preceptes i els models presentats en saó i acompanyats d'una pràctica intel·ligent, sempre tindran més valor si poden ésser orientats pel coneixement segur del mecanisme de l'expressió i de les lleis que el governen. La psicologia del llenguatge, mirant d'una banda la lingüística i de l'altra la lògica i la metafísica, ha trobat els valors essencials del que, en relació a l'home que pensa, anomenem llenguatge. Ha trobat, per exemple, que el llenguatge humà només mereix aquest nom quan els sons o vibracions aèries que constitueixen els mots són el suport d'alguna cosa que la intel·ligència posa o treu. Alguna cosa que té la virtut de moure, a través del vehicle alat dels sons, les realitats del món exterior subjectes a l'encadenament del temps i de l'espai i de totes les altres condicions de la causalitat física. És a dir, han descobert que la matèria expressiva només és llenguatge, quan a remolc del pensament o guiant-lo, s'ha alliberat de la contingència, però no han tret d'aquesta descoberta totes les conseqüències per a aclarir el misteri del llenguatge humà, com tampoc els tècnics o pedagogs no hi han sabut donar tota l'aplicació, menys en el camp de la composició que en cap altre de l'ensenyament del llenguatge.

4. El primer destriament que cal fer per a isolar el fenomen d'alliberament de la frase, és el del llenguatge pràctic, el llenguatge directe de la vida. Res més allunyat del concepte de llenguatge lliure que la conversa pràctica, que és el que podríem anomenar llenguatge de reacció. En aquesta mena d'expressió, encara que es faci servir un instrument simbòlic com són els mots i les frases, el fet que es produeix a través d'aquest instrument no és pròpiament de llenguatge. És un fenomen de

reacció immediata a través d'una activitat lingüística en lloc d'una activitat mecànica. Són tan emparentades les dues possibilitats de reacció, que amb facilitat es poden intervertir o substituir: la frase, el crit, el gest, l'acció, poden indistintament respondre al mateix estímul. Ni que el llenguatge pugui rebre valors expressius de la càrrega que s'hi acumula en suplir l'acció, no podem considerar aquesta mena de fets expressius com a fets de llenguatge lliure.

La primera fase d'alliberament del llenguatge es produeix, doncs, a través del procés de desvinculació de la vida immediata i consisteix en l'alliberament de l'expressió del caràcter de resposta als estímuls directes o pràctics. Només en el camp del llenguatge com a forma podem preveure el fenomen d'alliberament que estem cercant. I el llenguatge és *forma* quan ell tot sol assumeix — si se'ns permet l'expressió — tota la responsabilitat de la realitat, quan, trencats els vincles amb les coses del món exterior que expliquen l'escena en la comèdia de l'activitat humana, el llenguatge s'ha de sortir del pas sense més recursos que la paraula i, per tant, ha de polaritzar entorn de les formes: mots i construcció, tots els continguts i àdhuc tota la força que s'esmerçarien en l'acció. Nosaltres, per entendre'ns, donem a aquest llenguatge el nom de llenguatge formal, en contraposició a l'altre, que anomenem llenguatge de la vida.

La diferència essencial entre el llenguatge formal i el llenguatge de la vida radica en el fet que aquest últim no es considera mai ell mateix, va de dret a l'acció, que és l'única cosa que té en compte. En canvi, el llenguatge formal es produeix així que el subjecte ha de prendre en consideració el llenguatge com a instrument de l'acció, o bé resol la seva activitat en el llenguatge o, com en l'obra literària, considera el llenguatge com a element de creació, posant-se ell mateix com a finalitat.

El llenguatge formal té un camp molt circumscrit. Es pot donar en el diàleg, quan aquest se surt de les esferes del viure ordinari: el diàleg savi, la discussió argumentada, la conversa de discreteig. Es dona, innegablement, en l'oratorïa, però el seu camp decisiu és el llenguatge escrit en totes les seves formes, àdhuc la forma epistolar. El paper blanc i la ploma tenen la propietat de separar el subjecte del seu món i de deixar-lo tot

sol amb el seu llenguatge, sense cap més recurs per a resoldre la seva activitat.

5. L'acceptació d'aquest principi del llenguatge per ell mateix com a bàsic en el concepte d'alliberament de la frase, suscita, però, algunes objeccions, la solució de les quals és indispensable, àdhuc per a fonamentar la nostra posició. La primera d'elles és l'aparença de fluència i de llibertat del llenguatge de la vida enfront del llenguatge formal. Res més desembarassat que el parlar corrent dels homes des de les primeres edats de la vida, i en canvi res més premiós per als qui no saben escriure — i moltes vegades per als qui en saben — que l'expressió formal. La pretesa facilitat del llenguatge de la vida enfront del llenguatge formal, és vulnerable per molts indrets, però del punt de vista de la nostra tesi n'hi ha prou de recordar que per a nosaltres el llenguatge de la vida no compta, del moment que li falta la condició essencial de la llibertat, que és la de resoldre's en ell mateix com a fet autònom. Aquest llenguatge no compta, com no compten els gestos, els moviments i els actes en la seva infinita varietat. Per definició, doncs, el llenguatge de la vida, sembli tan lliure com vulgui, queda exclòs de la nostra recerca. El llenguatge de la llibertat l'hem de cercar en el llenguatge formal, per més que se'ns pugui presentar premiós, sigui en les formes rudimentàries, sigui en les més evolucionades, segurs que només el llenguatge que l'home pot evidenciar en la seva expressió formal és el seu veritable llenguatge. L'infant, que en la fase enumerativa de la prova de Binet es limita a donar els noms dels objectes que veu en el gravat, no posseeix més llenguatge estabilitzat, determinat i lliure que aquells mots, encara que en el parlar del viure ordinari xerrotegi i frasegi com si dominés veritablement la llengua. I el rústec o l'home inculte que escriu amb estil de soldat, és que parla també amb estil de soldat, encara que sembli que s'expressa amb llenguatge fàcil. El llenguatge de la vida és enganyós, perquè en el parlar ordinari eus entenem, com ja sol dir el mateix poble, amb paraules cobertes. I les paraules cobertes no són, ni seran mai, paraules, encara que siguin llenguatge.

6. En canvi, en excloure el llenguatge de la vida i circumscriure'ns al llenguatge formal, no podem prescindir en cap mane-

ra del factor afectiu, que en el llenguatge de la vida té una preponderància absoluta. Aquest fet no significa, però, la identificació del llenguatge afectiu amb el llenguatge de la vida, ni la del llenguatge formal amb l'objectivitat exclusivament lògica. El factor afectiu juga en tots dos llenguatges, pel fet senzill que sense afectivitat no hi ha llenguatge possible: ni llenguatge pràctic ni llenguatge formal; amb la diferència, però, que en el llenguatge de la vida l'afectivitat és empesa de fora estant, d'una manera immediata, pels vaivens de la realitat externa, i per això el llenguatge hi correspon amb la força i l'espontaneïtat pròpies de la vida, i en el llenguatge formal l'afectivitat neix i es desenrotlla en el mateix fet del llenguatge, cosa que fonamenta i explica, a la vegada, la seva autonomia. L'afectivitat en el llenguatge de la vida és l'afectivitat pròpia de tot acte vital; en canvi, la del llenguatge formal és estrictament la que convé per a donar vida al fet expressiu. En ordre a l'enriquiment de la llengua, tant l'una com l'altra són fecundes, però només l'afectivitat pròpia del llenguatge formal és capaç de legalitzar i sancionar els fets de la llengua fills de l'expansió afectiva. Només en aquestes condicions l'afectivitat pot col·laborar, en el llenguatge formal, a l'objectivitat del fet expressiu, en la qual radica l'autonomia de la frase.

7. Situats, doncs, en el pla del llenguatge formal, cal veure per quins camins es pot arribar a la frase alliberada, passant per la frase premiosa, feixuga i esquemàtica que sol presentar-se en les primeres etapes. Aquesta part de la nostra recerca pot ésser especialment posada en clar per l'observació dels fets o l'experimentació. Tractant-se d'un procés de desdoblament, el mètode genètic serà el més indicat. Les etapes d'evolució del llenguatge des de la naixença fins al seu alliberament, ens donaran potser la clau del mecanisme de formació de la frase lliure, i amb ella les normes per a una metodologia racional de la composició. Com de costum en el mètode genètic, la recerca es pot fer en els dos camps clàssics de l'activitat biològica: en l'individu i en l'espècie, o sia del punt de vista de la psicologia i del de la sociologia, com a fet d'adquisició del llenguatge en l'infant i com a procés de formació de la llengua en una col·lectivitat.

En aquest punt no presentarem una recerca a fons, que no és

l'objecte del treball present, però sí donarem a conèixer els resultats d'unes primeres observacions que puguin servir d'indicació per a recerques més acabades.

En la frase de l'infant, un dels fets més colpidors no és precisament el seu esquematisme, la seva pobresa de formes, la seva exigüitat de contingut. Tot això s'explica a bastament. Hi ha una qüestió de quantitat que no pot ésser d'altra manera. L'infant té un vocabulari reduït, avança a poc a poc en l'adquisició de recursos constructius i en l'aptitud de posar-los en joc. Tot això és cosa de temps i d'exercici. Nosaltres hem observat, en canvi, un fenomen més pregon, al qual hem donat el nom d'adherència verbal, i que és potser més revelador que aquells altres aspectes de la frase de l'infant. És una mena de necessitat que té l'infant — i com ell l'adult que no ha desenrotllat el seu llenguatge —, de recolzar la seva expressió en el món exterior lligat per la trama del temps i de l'espai. La contigüitat i la successió s'imposen com una mena de carrils al llenguatge formal del subjecte. El problema de la congruència del temps i l'espai indispensables a la comprensió, el subjecte no els sap resoldre de cap més manera que seguint-los servilment, arrapat a ells, com l'infant s'arrapa a les cadires i als mobles quan aprèn a caminar. Hom diria que la primera exigència de l'activitat humana és l'objectivitat, i el llenguatge no és pas, en essència, una activitat diferent de les altres. Cal l'objectivitat material de les coses, perquè cal encara, amb més raó, l'objectivitat mental que les suporta. En el llenguatge de la vida l'objectivitat no és un problema, perquè és present en el conjunt de circumstàncies que motiven l'expressió; en el llenguatge formal aquesta objectivitat indispensable ha d'ésser creada pel mateix llenguatge.

La llengua, cada llengua, ofereix un sediment inesgotable per a resoldre de mil maneres l'objectivitat, però el subjecte que no disposa d'aquests recursos, perquè no posseeix la llengua, se n'ha de sortir com pot, i el procediment més a mà, més fàcil i més natural és el de recolzar el llenguatge damunt les coses mateixes, seguint-ne tots els ressalts.

En la frase enumerativa de Binet, l'infant — i també l'adult que té el llenguatge de l'infant — dona només els noms de les

coses, perquè aquestes constitueixen l'element més a l'engròs de l'objectivitat externa i de la seva expressió. Nosaltres hem recollit una frase infraenumerativa. En la descripció d'un gravat, una nena d'uns nou anys, retardada o feble, ens va escriure : *Hi ha una cadira, una cadira, una cadira i una cadira*, perquè en el gravat, entre altres coses, hi havia quatre cadires. Aquesta mena d'expressió és qualificada d'analítica en termes lingüístics, però en termes psicològics, potser amb més propietat, s'anomena realista, puix que el subjecte no hi fa cap anàlisi : segueix la realitat en el seu atomisme. En tot cas aquesta mena de llenguatge és analític per defecte, per manca o per insuficiència de síntesi, que és la funció objectivadora pròpia del llenguatge. Entre la frase : *una cadira, una cadira, etc.*, i aquesta altra, pròpia dels infants de set a vuit anys : *Hi ha una senyora. Aquesta senyora porta un vestit blanc. A l'esquerra hi té una taula, etc.*, no hi ha cap diferència essencial. Totes dues són igualment analítiques o realistes ; totes dues són adherents, encara que en diferent grau.

Una de les proves més netes de l'adherència verbal es pot obtenir en l'explicació d'excursions o sortides. Els qui estan acostumats a la redacció dels nois i noies que no tenen el llenguatge cultivat, saben prou que la forma típica d'aquestes narracions és com segueix : *Hem sortit de casa a les set del matí. Hem anat a la plaça de Catalunya, on ens hem trobat amb els companys. Hem agafat el tren en l'estació subterrània i hem baixat a Sabadell, etc.* És a dir, el subjecte va seguint servilment l'ordre dels fets i de les coses com un veritable fil guaiador. Aquesta mena d'expressió representa, però, un moment en l'evolució del llenguatge que té una consagració universal en la literatura. És l'estil de les rondalles i contes per a infants, amb la seva objectivitat característica, mirall de les coses net i transparent, sense res que torbi el repòs del reflex, en el qual hi ha tot l'encís.

8. Un dels caràcters més colpidors de la frase adherent és la manca d'afectivitat. No pas perquè l'infant o l'adult que es troben en aquesta fase de llenguatge no siguin profundament afectius. Ho són pel nivell psicològic en què es troben, governat pels estímuls directes, i ho poden ésser àdhuc per temperament

personal, com ho pot ésser la matèria que desenrotllen. El tema de l'excursió és, en aquest punt, exemplar. El subjecte ha fet l'excursió amb una joia immensa. De segur que tot el camí ha estat una seguida d'emocions agradables: emocions del que ha vist, del que ha fet, àdhuc del que ha dit. És capaç d'haver fet exclamacions d'entusiasme, observacions fines i enginyoses, d'haver retret paraules i versos... Tot ell va ple del cabal que ha recollit durant el dia: paisatges, tipus, efectes de llum, remors, olors, escenes, etc., i de tot aquest tresor, que és l'únic que ens hauria de dir, que és l'únic que interessa saber de la seva aventura, a penes se'n trasllueix un detall en la seva penosa narració, en la qual, o meravella!, s'esmerça a explicar el que no té cap interès, el que tots ja sabem: que ha sortit de casa, que s'ha trobat amb els companys, que ha agafat el tren... Per això quan en un tema d'aquesta mena se'ns presenta una composició com la que ens va fer una noia de catorze anys, en el qual comença: *Fa tres hores que anem en tren i apunten ja les planes de Lleida...*, pensem que hem tingut un èxit, almenys perquè hem assolit que el subjecte es desadherís del món exterior i iniciés l'alliberament de la seva frase.

Com s'explica aquesta incapacitat d'expressió afectiva? Dir que el subjecte no sap treure enfora els propis estats de consciència és només constatar insuficientment un fet. Nosaltres insistirem en el mot objectivar i direm que el que no sap el subjecte és objectivar els seus estats de consciència. No hem d'oblidar que situem el subjecte en un pla de llenguatge formal i, per tant, no es tracta sols de treure enfora els estats de consciència, sinó de treure'ls enfora objectivant-los, cosa molt diferent, en la qual, al nostre entendre, hi ha el nus principal del problema que ens ocupa. Precisament l'infant i l'adult no cultivat, en el seu llenguatge espontani, o sia en el llenguatge de la vida, no fan res més que treure enfora els propis estats de consciència i a penes donen senyals de conèixer el món exterior. En canvi, en el llenguatge formal inverteixen els termes de la seva activitat lingüística: s'esmercen insistentment, feixugament a reflectir en les seves produccions el món exterior, i a penes exterioritzen res del seu món interior. Què ha passat? Com s'explica aquest fenomen?

9. Per a explicar la manca d'afectivitat — podríem dir de lirisme — en el llenguatge formal de l'infant i en el de l'adult que no ha cobert totes les etapes de la seva formació en ordre al llenguatge — és a dir, que no ha alliberat la seva frase —, no hem d'oblidar el principi de la substantivitat del llenguatge. El llenguatge només és llenguatge en quant val per ell mateix, és a dir, en quant s'independitza de les coses immediates superant tots els accidents i es converteix en un objecte substituïnt tots els objectes. Això és el que nosaltres anomenem objectivar. I el llenguatge només s'objectiva quan és llengua, és a dir, quan transcendeix l'individu i es converteix en alguna cosa universal. El procés d'objectivació del món exterior és el més fàcil, és facilíssim, perquè té en les coses i en les lleis que les governen un mitjà constant de comprovació. El món exterior li fa de suport. Però amb l'objectivació dels estats de consciència aquest control no és possible. El subjecte es coneix, es sent ell mateix, però aquest coneixement propi no és suficient, perquè no és objectiu. També es senten i es coneixen els boigs. El control d'objectivació d'aquests estats afectius també hi ha d'ésser, també hi és, però als infants i als adults no cultivats els és extraordinàriament difícil d'aplicar, perquè aquest control no pot ésser cap més que el mateix llenguatge ja objectivat, és a dir, la llengua. La llengua mateixa, amb el seu sediment d'intel·ligència, és l'única que ens pot dir si els estats de consciència que expresseu tenen valor objectiu o no. L'objectivació lírica o afectiva exigeix la possessió de la llengua. La manca d'idees clares sobre aquest punt manté la inveterada confusió entre el que és líric i el que és èpic. Nosaltres sospitem que en el món literari d'avui aquestes dues etiquetes només es posen a ordenacions de tipus reduïdament pràctic, perquè de poesia només n'hi ha una sola i aquesta és essencialment objectiva, fins al punt que la poesia lírica, tinguda en les escoles com a subjectiva, és la que, per salvar-se, ha d'ésser més objectiva, puix que la poesia lírica subjectiva no transcendeix el cercle de les expansions familiars.

10. Però la manca d'afectivitat té encara per a l'alliberament de la frase unes conseqüències més greus, perquè sense ella no hi ha possibilitat que l'individu arribi a expressar-se amb lliber-

tat. Raons, podríem trobar-ne moltes, entre elles la constatació psicològica que la frase, en el seu primer esbós dins l'esperit, és una mena de moviment o ritme que neix en les profunditats de la vida afectiva, molt abans que cap contingut representatiu empleni el recipient rítmic. Però per a nosaltres la raó decisiva és que no hi ha ni hi pot haver cap fet de llenguatge que abans no hagi estat un contingut de consciència de tipus subjectiu. El subjecte, per parlar, no pot ésser ni és mai un receptor inert, una placa fotogràfica. L'infant de la frase enumerativa fa, en certa manera, de placa fotogràfica. En aquesta fase, per tant, no hi ha producte de llenguatge. En la renglera de noms de l'infant que es limita a enumerar, hi ha de llenguatge el que hi té la llengua, no el que hi posa l'infant. D'aquesta frase no ha sortit cap realitat vivent, perquè el qui l'ha dita no hi ha posat la vida.

El problema és complex, però la mateixa seriació de les dificultats ens va oferint la solució. Si l'infant, o l'educand, diem, no és capaç d'afectivitat, és a dir, no és capaç d'exterioritzar els propis estats de consciència, no alliberarà la seva frase. Però l'exteriorització de la consciència exigeix el control de la llengua; per tant, l'infant o l'educand no seran capaços d'afectivitat en el seu llenguatge formal si no passen per la disciplina de la llengua. Acceptades aquestes conclusions, la solució metodològica es produeix, al nostre entendre, tota sola. Cal, abans de tot, posseir la llengua, no pas amb una prioritat en el temps, però sí d'una manera absoluta en la cosa. Que ningú no s'imagini mai que pugui ésser capaç d'escriure res que sigui etern sense posseir ben a fons la llengua. Fa anys que el nostre mestre Pompeu Fabra va llançar el crit de: « Cal Gramàtica als nostres escriptors! » Cal Gramàtica no vol dir la Gramàtica malaurada de l'escola. Vol dir el coneixement de la llengua amb la seriositat i la profunditat amb què es dóna en la Gramàtica ben entesa. Aleshores cal dir que cal Gramàtica als escriptors i a tota persona ben nada que vulgui exhaurir el procés de la seva formació en el parlar i l'escriure. I cal, simultàniament, cultivar l'afectivitat, és a dir, l'aptitud a sentir pel propi compte i a exterioritzar els propis sentiments.

Un exemple vivent d'aquest joc de l'afectivitat damunt del

coneixement total de la llengua és Verdaguer. És acceptat per tothom que Verdaguer posseïa la llengua com pocs escriptors catalans. Havia copsat el vocabulari i les formes vivents en la pagesia, d'on havia eixit, però ell tenia encara el sentit infal·lible de la llengua. D'altra banda, també és acceptat que Verdaguer era un gran afectiu. Doncs la seva afectivitat, aliada a la possessió de la llengua, és l'única cosa que ha fet possible la seva prosa, potser encara insuperada. Com a mostra prenguem les pàgines de la gràcia, finor, i dolcesa de: *Què diuen els ocells?* Obriu allà on vulgueu i sentireu el doll afectiu:

Què diuen els ocells? Aneu-los-ho a demanar a ells mateixos, si us volen respondre... No trobeu que és bon consell el de l'oreneteta? I el del calandrió?... Però jo crec ben bé que això és una calúmnia com tantes vegades se'n posen als pobres ocellets... Que l'escoltin bé, els malpensats de la Plana de Vic, així que surten les primeres violes...

Però aquest doll afectiu raja, no sols perquè Verdaguer era un afectiu, sinó perquè era, encara més, un màgic de la llengua. Podem oposar-li un altre gran afectiu, que ni de molt no posseïa la llengua com ell: Guimerà. La prosa de Guimerà — i la prosa és la pedra de toc — no és tan sols comparable amb la de Verdaguer. En canvi, en poesia, per poc que la llengua l'ajudi, Guimerà pot donar-nos solucions tan reeixides, pel to, per la forma, per la lluminositat expressiva dins el que vol dir, com en *L'enamorada*, *En el desert*, *L'escala de la pomera*, *La trepitjadora*.

11. Però la cosa més colpidora és veure que el mateix procés d'alliberament de la frase que s'observa en la vida de l'individu, es produeix també en el desenvolupament i formació de la llengua escrita en la col·lectivitat. Res tan allisonador en aquest punt, com el lapse sense llenguatge escrit en el món romà després de la invasió dels bàrbars. Dins la tònica fonamental del llenguatge humà, reconeguda paral·lelament per la lingüística i la psicologia, nosaltres hem de creure que en l'aptitud expressiva corrent, o sia en la força expressiva del llenguatge de la vida, no hi hagué en el món de la post-invasió, cap solució de continuïtat. El soldat, el pagès, l'home d'ofici, el clergue o el

noble d'aquells temps s'expressaven, cadascú en el seu llenguatge o argot, amb tots els recursos que els calien, com ho fa qualsevol altre ésser humà. Parlaven simplement una mena de llatí, com el parlem nosaltres. Però en el llenguatge formal, o sia en el llenguatge escrit, fou una altra cosa. L'aptitud per al llenguatge formal es va perdre i els homes d'aquelles generacions es trobaven com els infants, amb doble motiu: primer, perquè no havien desenvolupat la seva aptitud expressiva en el llenguatge formal; després, perquè no tenien on anar-la a cercar. El llatí escrit s'havia fet tan llunyà del llatí parlat, que esdevenia una altra llengua, i el llenguatge parlat, mancat d'aplicació escrita, no tenia procediments per a resoldre les exigències objectives d'ordre extern i intern pròpies del llenguatge formal. Per això les llengües romàniques en la forma escrita donen la sensació, i són de fet, el començament d'una llengua nova. Hi ha hagut una veritable trencada, i cal reconstruir la llengua penosament a través de les estructures que s'imposen només en la llengua escrita. El fenomen es pot comprovar amb més o menys intensitat en totes les llengües neollatines. La que se n'escapa més és l'italià, que no va deixar mai del tot el contacte amb les formes escrites, i que en la segona meitat del segle XIII, abans de Dant, quan totes les altres llengües romàniques estan al bressol, es presenta gairebé com una llengua madura.

Limitant-nos al català, i, com a exemple, només a uns quants autors, podrem seguir en la llengua unes fases d'evolució gairebé exactes a les que segueix l'individu fins a assolir l'alliberament de la frase. Veurem, en els començaments, d'una manera molt acusada, l'esforç per a l'objectivitat externa, junt amb la penúria de valors afectius, fins que havent assolit la llengua, en el seu xoc amb el món exterior, tots els recursos de l'objectivitat, es fa apta per a reflectir els continguts purament espirituals, i immediatament la frase s'emancipa. Hem passat ja Bernat Metge i volem cap a Antoni Canals i Roís de Corella, on, per dissort, el vol es trenca quan era el moment, no ja de l'alliberament, sinó de l'emotllament artístic de la frase.

12. La demostració que ens proposem es podria fer amb qualsevol mena de textos escrits i d'autors. Nosaltres ens limitarem a veure sumàriament Ramon Llull, Eiximenis i Bernat

Metge. Ramon Llull és un paratàctic. Resol el problema de l'objectivitat externa, per juxtaposició de membres en correspondència amb les coses, analíticament, o amb un realisme ben primitiu. La gràcia, la finor, la subtilitat, àdhuc la poesia, àdhuc la bellesa de la frase lul·liana, són coses d'altra mena, que nosaltres ni ningú no discuteix, però l'art és un art de miniatura, sense volums, sense valors, sense perspectives, sense gairebé més recurs expressiu que la seva senzillesa ingènua. Obrim, per exemple, el *Llibre de Meravelles*. Diu :

Com Fèlix fon pertit de son pare, e fo en un gran boscatge, e ach anat longament, sí encontrà una azalta pastoresa qui guardava bestiar. — Amigua — dix Fèlix —, molt me meravell de vós com tota sola stats en est boscatge, en què són moltes males bísties qui porien dar dampnatge a vostra persona ; e vós no havets força que vostres ovelles als lops ne a les males bísties deffendre poguéssets. (Llibre primer, *De Déu*, cap I, « Si Déus és ». Ed. « Els Nostres Clàssics », 1931 ; Barcelona).

No es necessita gaire esforç per a veure, al començament del període, com l'autor va desenrotllant el que ha de dir en sentit lineal, posant les coses una darrera l'altra. Ell ho ha de dir tot amb una mena d'afany de precisió i exactitud, però la llengua no li dóna gaire més que aquesta forma juxtaposada. Les formes sintètiques que per atzar li vénen a la ploma, com « qui guardava el bestiar », de seguida es fan notòries pel clar i obscur que deixen. Llull hauria pogut dir, com ho fa altres vegades : « sí encontrà una azalta pastoresa, e la pastoresa guardava el bestiar ». La necessitat de precisió objectiva es veu en formes com : « Molt me meravell de vós, com tota sola stats... » El « de vós » redundant és exigit per la precisió. La resta de la frase no té una aparença tan marcadament paratàctica com el començament, però a través d'ella hom transparenta l'esforç de la ment per a lligar i construir conceptes que resten encara necessàriament juxtaposats i innecessàriament explícits. « E vós no havets força que vostres ovelles als lops ne a les males bísties deffendre poguéssets », és l'expressió estiregassada del concepte de feblesa, forma molt pròpia del realisme verbal imperant en la llengua escrita que Llull treia enfora.

Aquesta frase ens apareix en la infantesa, no pas perquè Llull fos com un infant ni tampoc, com hem dit més amunt, perquè la llengua que es parlava en el seu temps no fos tan apta per a l'expressió quotidiana com la llengua que parlem nosaltres. Les llengües, substantivament, no neixen, ni moren, ni tenen infantesa, ni senectut com les persones. Era perquè aquella llengua no s'havia esmerçat en la forma escrita, i en aquest pla — únicament en aquest pla — era com una llengua d'infant, i Llull no podia fer més, per tant, que expressar com un infant els pensaments i sentiments d'un home gran per l'edat i més gran per la intel·ligència. Com a frase d'infant hi trobem, doncs, el desenrotllament lineal, paratàctic; la preocupació de l'exactitud externa, en la precisió realística dels detalls, i per contrast amb aquella preocupació, l'escassetat dels recursos afectius amb tot i que l'autor és un gran líric.

El procés de desdoblament i a la vegada d'alliberament pot ésser comprovat a través d'Eiximenis. La trajectòria és la mateixa. Trobem encara en Eiximenis la frase paratàctica, però al costat d'ella, la frase construïda ofereix un luxe més gran de solucions. Eiximenis té més consciència del valor objectiu dels nexes, la conjunció, la preposició, les formes verbals, i per això s'arrisca a prodigar els incisos i a travar-los amb aquesta mena de mots, guiat sempre, però, per la necessitat o l'afany de resoldre l'objectivitat externa. Així mai no s'oblida de precisar, dins l'oració, cada un dels termes que la integren. Cal que el subjecte i l'objecte siguin ben explícits, ben destacables, encara que la frase sigui carregada. Pot aparèixer redundant, però acusant bé cada element o membre, guanya vigor i energia, aquella mena de força bon tros aspra que caracteritza la frase d'Eiximenis.

Copiem del volum *Contes i Faules*, publicat per l'Editorial Bàrcino en la col·lecció «Els Nostres Clàssics», el fragment que segueix, tret del conte *D'un gran miracle novell* («Primer del Crestià», capítol LXII):

Deus saber que com mercaders (e creu que fossen de Mallorca) navegassen devers orient amb moros ensems, mentre eren en la nau parlaren de llurs lleis; e de continent los mercaders crestians al·legaren la virtut dels miracles per la qual s'era fundada cristiandat, e així mateix al·legaren-ne molts qui tots dies se fan de

ça e de lla, en les grans esglésies dels sants qui són escampades per diverses parts de la cristiandat.

En aquest fragment només fins on diu « llurs lleis », hi ha quatre incisos : « com mercaders », « e creu que fossen de Mallorca », « amb moros ensems », « mentre eren en la nau ». Quant a nexes, hi comptem : « que com mercaders », « amb moros », « mentre eren », « de continent », « per la qual », « així mateix », « al·legaren-ne molts », « qui tots dies », « qui són escampades ». Eiximenis segueix :

Respongueren los sarraïns que aitambé sabien ells grans miracles en la llur llei, e que si de fet los crestians ne volien veure que ells llur n'ensenyarien. E com vinguessen en terra de moros e fossen en terra, los crestians demanaren tantost amb gran instància que els ensenyassen de llurs miracles.

La precisió de termes es veu acusada en les formes a voltes innecessàries : « sabien ells », « los crestians », « que ells llur », « en terra de moros e fossen en terra », « que els ensenyassen de llurs miracles ». Aquesta mena d'insistència és encara més acusada en el fragment que segueix :

E llavors los moros amb los crestians pujaren alt en un gran desert e aquí trobaren un sarraí ermità que faïa penitència, així com fan los nostres ermitans en cristiandat ; e com fossen tots acostats a ell, los moros li feren gran reverència...

Per això el traç de la frase d'Eiximenis és tan accentuat. No hi ha matís encara, però l'energia de la ratlla en fa el servei. Així pot arribar Eiximenis a produir una frase que es plega a la cosa com un vestit, com per exemple en aquest fragment :

E com davant ell, alt en un munt, en un arbre, hagués gran multitud d'aucells, aquest ermità llurs manà de part de Mafumet de Meca, missatger de Déu, que los dits aucells vinguessen davant ell.

13. L'alliberament de la frase, però, no es troba fins a Bernat Metge. Tots sabem que Eiximenis i Bernat Metge són contemporanis, però per raó de l'ofici, dels costums i del temperament, Eiximenis és encara medieval i Bernat Metge mira cap al Re-

naixement. De fet, doncs, la prosa de l'un és una seqüència de la de l'altre. Però no ens hem d'equivocar: Bernat Metge és encara un primitiu; és l'últim dels primitius; clou el cicle de formació del català, perquè ell és el primer autor que demostra haver exhaurit el cicle evolutiu de la llengua escrita i haver assolit, per tant, això que anomenem la frase alliberada. Bernat Metge ens dóna la sensació de trobar-nos en un món nou, perquè amb ell, per primera vegada, la frase es desenganxa, pren una volada franca amb l'elegància de moviment que permet el domini total dels propis instruments d'expressió. Però no gaire més. La filigrana de la prosa d'art no existeix ni podia existir en Bernat Metge. Prou va fer. No oblidem que ell era un trescentista, i en el segle XIV, França, per exemple, no té més que autors medievals (Gerson, Montreuil, Oresme). Fins a la primera meitat del segle XV no li apareixen autors (Christine de Pisan o Alain Chartier), com el nostre Bernat Metge, i una cosa semblant podem dir de Castella, amb el seu tres-cents somort. Però, per dissort, Bernat Metge tanca el període de creixement només amb una magnífica esperança. El segle XV, que va ésser per a França, i encara més per a Castella, el segle de la introducció dels clàssics i del bateig de la llengua, va ésser per a Catalunya, del punt de vista de la prosa, el segle de la liquidació. En comparació a Bernat Metge, Antoni Canals no representa un avenç notable, i Roís de Corella, que clou el segle, és, del punt de vista de la prosa, un enfarfec de retòrica no assimilada, que fa pressentir el falset dels segles d'hegemonia castellana, amb tot i ésser Corella, entre nosaltres, el poeta de la força i de la magnitud. Darrera d'ell el món de la nostra prosa és nit fosca fins a arribar a l'aparició limpidíssima de Verdager.

Bernat Metge és la monjoia que fa de partió, i per això se'ns presenta amb una mena de doble cara. Per una banda, sentim en ell la frase lliure i àgil, però per l'altra, encara trobem la preocupació de la precisió expressiva, si no com en Llull, d'una manera semblant a Eiximenis. S'ha desadherit del món exterior, però en porta encara en el seu revers tota l'empremta. Vegem-ho, si no, en la *Història de Valter i Griselda*, un dels fruits més assaonats de Bernat Metge (Edició « Els Nostres Clàssics »; Barcelona, 1927). Diu en la dedicatòria a Isabel de Guimerà:

A mi encercant entre els llibres dels filòsofs e poetes alguna cosa amb la qual pogués complaure a les dones virtuoses, ocorre l'altre dia una història la qual recita Petrarca, poeta laureat, en les obres del qual io he singular afecció. E com la dita història sia fundada en virtuts de paciència, obediència e amor conjugal, e a mi sia cert que entre les altres virtuts, vós, senyora, siats dotada d'aquestes singularment, per ço he determinat d'arromançar la dita història, e de trametre-la-us perquè vós e les altres dones virtuoses prenats exempli de les coses en ella contingudes...

L'afany d'ésser ben explícit encara és potser la nota dominant d'aquesta mena de frase. L'autor segueix i acusa tots els detalls del pensament; tot hi és marcat i posat en evidència: però al costat d'aquest ròssec de servitud, el període ha sabut desplegar-se amplament en una certa majestat de vol. Tres moviments rítmics en donen raó. El primer, fins a « afecció », fa de temps introductor, i els dos últims es contrabalancen després de « singularment ». Incisos, inversions, aposicions, nexes, tot obeeix a un impuls intern que aixeca la massa de la frase i la sosté en l'aire. Cada element de frase, cada mot, cada so, cada pausa són al lloc que els corresponen, no pas arbitràriament o a l'atzar, sinó obeint les normes profundes de la realitat de la llengua. Aquest és el fenomen que Bernat Metge representa en la nostra literatura i en el desplegament de la llengua catalana.

14. La doble sèrie d'observacions que hem fet: una a través del desplegament del llenguatge formal, en l'individu, i l'altra sobre el desplegament de la llengua escrita o literària a través dels escriptors, posen en evidència un fet que pedagògicament i literàriament té una gran importància. És la dependència de l'individu en relació a la llengua. L'alliberament de la frase està en funció de la formalització de la llengua. Per dir-ho en termes ben conyits: si la llengua no ha resolt i, en certa forma, legalitzat els problemes de l'objectivitat del pensament, és molt difícil que l'individu pugui expressar-se amb frase alliberada. Hauria d'ésser tan fort, que ell tot sol hauria de valer per tota una generació o una sèrie de generacions. Ramon Llull, amb tota la seva grandesa, no ho va assolir. Van caldre cent anys d'esforços i d'accions i reaccions col·lectives.

En certs aspectes exceptuariem el llenguatge poètic, però potser no exceptuariem Homer. El valor de la Gramàtica, de la Retòrica, de la Dialèctica i de totes les disciplines del pensament, que esdevenen a la vegada disciplines del llenguatge, és innegable. La poesia tota sola, amb el seu extraordinari valor objectiu (esmentem per exemple Píndar i Horaci), no arribaria mai a legalitzar totes les formes que necessita la llengua per a objectivar el món i l'esperit. Per això pot meravellar-nos la gairebé universal facilitat d'expressió dels romans. Els era fàcil perquè la llengua els la donava feta, com la dóna també el francès als francesos i el castellà als castellans, encara que cada una d'aquestes llengües es produeixi també a la seva manera i amb el seu matís. L'excés també és un perill. Sèneca és massa abundant, com Ciceró fa el gest massa ample, però el mateix perill és una demostració del fet.

En canvi, la manca d'una llengua formalitzada pot produir fenòmens tan curiosos com el de *Mar i cel*, de Guimerà. El poeta magnífic, l'home d'imaginació escalfada, l'afectiu gairebé deliquescents, el temperament dramàtic per excel·lència, malgrat les seves prodigioses qualitats, no arriba a produir, amb el *Mar i cel*, una obra veritablement literària. A penes arriba a emancipar el llenguatge de l'acció. Llegiu *Mar i cel*. Tot són intents de frase: exclamacions, juraments, demostracions d'intenció, acompanyats de mímica, de gestos, d'actitud. Rarament la paraula, vehicle del pensament i del sentiment, es desplega per ella mateixa, donant el contingut a través de la bellesa formal de la llengua. És l'antítesi del teatre grec i del teatre francès, fets per a la intel·ligència i la música del vers. *Mar i cel* és la mostra d'un teatre per a ésser accionat, no pas, de segur, per voluntat de l'autor. Però Guimerà va escriure en un moment que no teníem llengua legal en el sentit més profund del mot, i ell era simplement un poeta, un bard, un autor dramàtic, no un literat com Verdagner, que per ésser literat va curar amb dellectança el seu instrument: la llengua. Guimerà va donar-nos la idea; menys que la idea: la visió, de *Mar i cel*. El meravellós poema ha quedat per escriure.

15. No és el nostre objecte desenrotllar en aquestes notes brevíssimes un mètode complet d'ensenyament de la composi-

ció, sinó tan sols destriar els punts de vista que el poden fonamentar. Del que hem dit ara, es poden desprendre el criteri orientador i potser també les etapes cabdals a cobrir que es resumeixen en dues activitats extremes, en aparença antitètiques: cultiu de l'afectivitat i cultiu de la llengua fins a les regions més apartades de la Gramàtica. La resultant és l'alliberament de l'expressió. Sabem, però, que, en el mètode, el problema difícil és el desenrotllaament pràctic a base de normes, exercicis i treballs cenyits i concrets. Això és el que ens reservem per a una altra ocasió. Només farem una indicació liminar que considerem indispensable. Nosaltres no pensem en el geni. Si penséssim en el geni, el nostre mètode consistiria únicament a donar-li aire. Pensem en qualsevol infant que s'educa i ha d'ésser home dins una comunitat d'homes que parlen la llengua o les llengües dels homes i necessita, per tant, desplegar tota la seva aptitud de llenguatge per a expressar-se amplament. Per això el mètode de l'ensenyament del llenguatge i de la composició exigeix, com a cosa indispensable — no única, com hem vist —, la incorporació a la llengua, amb tots els seus valors i amb totes les seves possibilitats. Però com que la pedagogia vol que s'admeti també la possibilitat que cada infant pugui ésser un geni, aquesta incorporació a la llengua caldrà que es faci salvant tota la personalitat, tota la individualitat de l'educand. La conciliació d'aquests dos extrems és la clau d'un bon mètode a la vegada que representa un antídoto contra la buidor, l'enfarfec o l'encarcament.

ALEXANDRE GALÍ